

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XL

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицакџић, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Каџичић, Блаже Конески, др Тине Лоџар, др Александар Младеновић
др Асим Пецо, др Миџар Пешикан, др Живојин Сиџанојчић, др Драго Ђуџић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1984

IZOGLOSA I FAKTOR MEĐUJEZIČKIH KONTAKATA (NA PRIMJERU SONANTNE GEMINACIJE $dn > nn$, $dn' > n'n'$, $dl > ll$ U DIJALEKTIMA SLOVENSКИH JEZIKА)*

& 1. Predmet ovoga rada je praćenje jedne slovenske konsonantske izoglose, čiji unutarlingvistički i teritorijalni karakter upućuju na to da se u istraživanjima pojedinih od problema uočenih unutar nekoga od dijalekata valja okrenuti cjelovitijem sagledavanju faktora prostorne diferencijacije. Pokušaćemo ukazati na važnost proučavanja strukture teritorijalnog jezičkog diferenciranja i kad se radi o jednoj izoglosi, dakle, o proučavanju strukture izoglose. U vezi s tim, nas posebno zanimaju tri momenta: 1. karakteristike area pojave unutar jezika koji je poznaju, odnosi među areama i svojstva slovenskog areala; 2. tumačenje porijekla pojave sagledane u njenom teritorijalnom raslojavanju, vezano za mogućnost uticaja faktora međujezičkih kontakata; 3. odnos izoglose prema strukturi teritorijalne diferencijacije nekih drugih izoglosa u centralnim štokavskim govorima koje se također dovode u vezu sa faktorom međujezičkih kontakata. Predmet naše analize je, dakle, najšire uzeto, *odnos između strukture teritorijalne jezičke diferencijacije i prirode pojave u dijalektu*; koliko konkretna teritorijalna struktura upućuje na unutarlingvistički karakter izoglose, a koliko se ona može dovesti u vezu sa mogućnošću vanlingvističke uslovljenosti, u našem slučaju, faktorom međujezičkoga kontakata.

& 2. Glasovna kombinacija zvučni praskavi dental d + sonanti n , n' i l u slovenskim jezicima i dijalektima je česta. Proces njenoga mijenjanja nerijetko se ogleda u gubljenju ploziva ($dn > n$, $dn' > n'$, $dl > l$), ali i u vidu uspostavljanja sonantne geminacije; $dn > nn$, $dn' > n'n'$, $dl > ll$. Ova druga pojava određuje se kao „jaka implozija glasa n sa jačim nazalnim odlivom vazdušne struje poslije čega dolazi običan izgovor nazalnog glasa“ [37, 160]. O zakonomjernosti izmjena u grupama konsonant + sonant koje se vrše u slovenskim jezicima i dijalektima već je pisano [16; 19], a nas ovdje zanima građa iz dijalekata slovenskih jezika kao potvrda za širi slovenski karakter sonantne geminacije (dalje u tekstu skraćeno SG). Iz dosadašnje proučenosti, prema nama dostupnoj literaturi, vidljivo je da se SG javlja u dijalektima sve tri grupe slovenskih jezika. Zadržaćemo se na potvrdama iz srpskohrvatskih i bugarskih govora (južnoslovenska grupa), ruskih, bjeloruskih i ukrajinskih (istočnoslovenska) i slovačkih (zapadnoslovenska grupa).

* Referat na IX međunarodnom kongresu slavista u Kijevu, septembra 1983. (U toku rada na referatu došlo je do preformulacije teme. U prijavi za Kongres ona je imala ovu formulaciju: *Neke konsonantske korelacije između tjekavskoštakavskih istočnobosanskih govora i srednjeruskih govora pskovske oblasti*, kako stoji i u Knjizi rezimea.)

& 3. U srpskohrvatskim govorima SG se javlja i u korijenu riječi i na granici korijena i sufiksa, nevezano za broj slogova (ne pojavljuje se jedino u jednosložnim riječima kad su one nosioci akcenta). Vrsta i pozicija akcenta ne utiču na ovu izmjenu, a tako je i sa pozicijom u odnosu na vokale koji prethode ili slijede. Jedino ograničenje koje se da uočiti je u položaju kad se ispred grupa *dn*, *dn'*, *dl* nalazi vokalno *r*; tada ni u govorima koji znaju za SG ne dolazi do izmjene (*mrdne*, *vrđne*; *sprdn'a*; *svrdlo* i sl.). SG se javlja samo u štokavskim govorima, a najkarakterističnija je za ijekavskoštokavske istočnobosanske govore Muslimana. Daćemo odgovarajuće primjere iz istočnobosanskih govora (bez posebne lokalizacije, koja se inače precizira u okviru obrade ovih govora za doktorsku disertaciju [14, 323—328]):

Dn > nn u dvosložnim riječima: *pónnē*, *rūnnīk*, *ōnnos*; *glánna*, *jánna*, *hlánna*, *žénna*; *pānnēm*, *znānnēm*, *dānnēm*, *bīnnē*, *hlānnē*; *jēnna*, *jēnni*; *zgōnno*, *gānno*.

Dn > nn u trosložnim riječima: *nārennīk*, *prēdrānnīk*, *rāsannīk*, *pōnnica*, *sjēnnica*; *slōbonna*, *nāronnā*, *vrijēnna*; *ūpānnē*, *nānnio*, *pōnnēsē*; *ōnnekud*, *nēzgonno*.

Dn > nn u četverosložnim riječima: *prijēs'ennīk*, *jennōcjevka*, *izvinnica*; *nējennāka*, *neūrenna*, *čūnnovātni*; *ōnnijēla*, *nānnēsēmo*; *jēnnostāvno*.

SG imamo i u jednosložnim riječima kad se one akcenatski naslanjaju na prijedlog, kad se akcenat prenosi na proklitiku:

sā nna (= *sa dna*), *dō nna*, *nā nnu*, *prī nnu*, *ū nnu*.

Ona se javlja i u slučaju kad se *d* sa kraja prijedloga veže sa sonantom *n* na početku riječi, koja ide u sastav prijedloške sintagme:

prē nnās (= *pred nas*), *prē nnama*, *pō nnoktom*.

Takva izmjena ide i u pozicijama gdje imamo ostatke starog prenošenja na proklitiku:

pō nnogu, *pō nnebot*, *pō nnōž*.

SG imamo i u slučajevima kad se akcenat ne prenosi na prijedlog: *ko nnēnē* (= *kod nene*), *o nnānē* (= *od nane*).

Ista izmjena vrši se i u vezi prilog + glagol u kojoj su obje riječi akcentovane:

nīka nnijēsam (= *nikad nijesam*), *nīka nnīsu*, *dōsa nnīje* (= *dosad nije*), *kā nnalētī* (= *kad naleti*).

Izmjenu *dn > nn* imamo i u slučaju kad se vokal *i* redukuje između *d* i *n*:

gōnnē (= *gōdinē*); *tūnnā* (= *tudinā*), *vōnnā* (= *vodinā*).

Izmjena *dn' > n'n'*:

lān'n'īk (= za pčele), *zān'n'āk* (= na splavu, čovjek koji upravlja zadnjim dijelom splava), *Bān'n'ī dān*, *rān'n'a*, *klān'n'a* (= za pšenicu, pri žetvi), *ū Klar'n'u* (= od *Kladanj*), *ū Sren'n'em* (= od *Srednje*); *prēn'n'ī*, *zān'n'ī*; *oglān'n'ela*, *ožēn'n'ela*; *ōsren'n'ē*.

Do ove izmjene dolazi, kao i kod *dn > nn*, kad se akcenat prenosi na proklitiku:

ō n'n'egā, *ō n'n'ihke*, *kō n'n'ē*, *prē n'n'eg*.

Izmjena je vezana i za poziciju staroga prenošenja:

kð n'n'egā, pð n'n'egā.

Izmjena *dl > ll*:

sèllo (= *sedlo*), *u sèlla*, *Sèllār* (= prezime), *sèllanik* (= konj koji se sedla, služi za jahanje), *ðlluka*, *pðlloga*; *ollètio*, *ðlleće*; *ollikován'e*.

Takvu izmjenju imamo i u sintagmi sa prilogom pod akcentom:

kā lli (= *kad li*), *tā lli* (= *tad li*).

Geminacija *dl > ll* javlja se i poslije redukcije vokala *i* između *d* i *l*: *vīlla*, *obnèvilla*.

U fonetskom sistemu govora Muslimana istočne i jugoistočne Bosne postoje udvojeni glasovi *nn*, *n'n'* i *ll* kao posebne fonetske jedinice, ali se one javljaju i kao fonološke jedinice. Fonološki kvalitet geminatnog izgovora javlja se npr. u ovim slučajevima:

ponnèsi (= *podnesi*) : *ponèsi* (= od *ponijeti*), *nānnio* (= *nadnio*) : *nānio* (= od *nanijeti*), *pð nnōž* (= *pod nož*) : *pð nōž* (= po jedan nož), *gðnnē* (= od *godina*) : *gðnē* (= od *goniti*); *rān'n'a* (= *radnja*) : *rān'a* (= vrsta kruške ili šljive), *klān'n'e* (od *kladnja*, za pšenicu) : *klān'e* (= od *klati*), *pð n'n'egā* (= *pod njega*) : *pð n'egā* (= npr. *doći po njega*); *sèllo* (= *sedlo*) : *sèlo*, *vīlle* (= od *vidjeti*) : *vīle* (= za kupljenje sijena).

U bugarskim govorima, prema građi bugarskog dijalektološkog atlasa, situacija je kao i u srpskohrvatskim dijalektima (ovdje ilustrovanim gradom iz ijekavskoštakavskih istočnobosanskih govora); ni u njima se ne mogu uočiti posebni uslovi za vršenje SG. Do nje, naime, dolazi u različitim pozicijama. U materijalu bugarskog atlasa imamo primjere za izmjenju *dn > nn*:

бѣнна, *лѣнну*, *жѣнни*, *пѣнни*, *сѣнни* [4,69], *мѣнник* [4,70], *сѣнница*, *руннѣни* [4,70], *попѣннача* [4,70], *пѣнношки*, *пѣннашки* [4,145], *пѣнноже* [4,187], *плѣнне* [4,188], *плѣннина*, *планнѣна* [4,188], *улѣнничку* [4,59].

I prof. Stojkov u svojoj Dijalektologiji daje primjere za SG:

лѣнна, *жѣнна*, *сѣнна* [34,79], *пѣна*, *аннѣ*, *лѣнни*, *стрѣнната* [34,137].

U ruskim dijalektima iz literature su nam poznate izmjene *dn > nn* i *dn' > n'n'*:

лѣнна | *лѣнно* [17,21], *лѣнно* [17,21; 32,264], *лѣнно* [32,264], *сунно* [32,264], *бѣнный* [17,21], *аннѣ* [6,348], *оннѣ* [32,350], *аннѣя* [6,348], *анную* [6,358], *анному* [6,369], *аннѣх* [6,358], *винно* [32,264], *склѣнной* [6,347], *мѣнный* [31,94], *шрунное* [6,347] *хѣлонна* [6,369], *досѣнно* [32,350], *обѣнно* [32,350], *оннѣко* [32,264]; *шрѣнни* [32,264], *зѣнно* [32,264], *нѣнно* [6,424]; *нѣм* = *днѣм* [30,91], *рон'n'a* [30,91], *пон'n'al* [6,379].

I za ruske govore konstatuje se fonološka vrijednost SG. Tako u Ruskoj dijalektologiji pod redakcijom Avanesova i Orlove stoji da „удвоенный согласный *н* может служить для различения значений по сравнению с неудвоенной фонемой *н*, ср. (*н*)а и (*н̄*)а (род. п. ед. ч. от *дно*), *мѣ(н)а* и *мѣ(н̄)а* (прилагательное ж.р. *мѣдна* со стяженным окончанием, распространенное в тех же говорах) и др. под. Таким образом, значение двойного *н* в системах консонантизма соответствующих говоров является достаточно ощутительным“ [30,91].

Za bjeloruske dijalekte uzimamo ove primjere SG, sa izmjenom *dn* > *nt* i *dn'* > *n'n'*, kao i u ruskim govorima:

мѣнны [7 II,478], *лѣнны* [7 II,478], *рѣнны* [7 II,478], *лѣнна* [7 II,478], *онно* [7 II,478], *у анну* [7 II,479], *онней* [7 II,479], *онна* [7 II,479], *кунно* [16,78], *шрѹнно* [7 II,479]; *халѣнна* [7 II,478], *халѣнны* [7 II,478], *досѣнна* [7 II,479], *наубнна* [7 II,478], *уалѣнны* [7 II,478], *марѹнна* [7 II,478], *аб'инна* [7 II,478], *слабѣнно* [16,78], *рѣнная* [7 II,478], *халѣннаѣа* [7 II,478]; *ц'ат'ѣраин'еуа н'н'а* [7 II,479], *ван'н'и* [7 II,478], *ѣн'н'и* [16,78], *с'ан'н'и* [7 II,478], *шрын'н'и* [16,78], *спѣн'н'и* [7 II,479]; *сауб'н'н'а* [7 II,478], *с'авѣн'н'и* [7 II,478], *испѣн'н'и* [7 II,478]; *рон'н'ен'каѣа* [7 II,478].

Iz ukrajinskih govora imamo primjere za geminaciju *dn* > *nt*, *dn'* > *n'n'*, *dl* > *ll*: *ннѣс'* [16,78], *зѣнний* [16,78], *не ѣнна* [16,78], *в'ѣд онного* [16,78], *б'ѣнного* [16,78], *перѣнний* [16,78], *пѣлѹнне* [16,78], *сп'ѣнниц'а* [16,78], *у великѣнному* [16,78]; *дѣа нны* [16,78], *в'ѣ н нѣѣ* [16,78]; *до полѹн'н'е* [16,78], *в'ѣн'н'ѣо* [16,78], *пѣан'н'ѣу* = *пѣаь днѣѣ* [16,78]; *рѣллыѣ* [16,79], *бѣллыа* [16,79], *справѣлливѣм* [16,79].

Slovački govori, prema literaturi i slovačkom dijalektološkom atlasu, znaju za sva tri vida SG:

Dn > *nt* : *chlanno* [18, 93; 104], *hlanni* [3, 132], *xlanni* [3, 132], *jenna* [18, 98], *binni* [3, 132], *kranut'* [3, 293], *jennotki* [18, 98], *jennačo* [18, 103], *otpolenna* [18, 98], *pon_nosom* [29, 77—78].

Dn' > *n'n'* : *hoj'nik* [3, 132; 29, 77—78], *stuj'na* [3, 132; 18, 104; 29, 77—78], *raj'ne* [18, 104], *saj'ni si* [3, 132], *uraj'nik* [18, 97], *poraj'ne* [18, 103], *dva j'ni* [18, 103], *poj'nebo* [29, 77—78].

Dl > *ll* : *sallo* [3, 131; 29, 77—78; 18, 105], *šillo* [18, 93; 29, 77—78; 3, 131], *sellák* [3, 131; 18, 98 i 103], *sellár* [18, 104], *villi* [3, 131; 29, 77—78; 18, 98], *palla* [3, 131; 29, 77—78], *polla* [3, 131], *jella* [29, 77—78], *zella* [18, 104], *billo* [3, 131], *vella* [3, 131], *salla si* [3, 131], *villička* [3, 131], *zuballo* [29, 77—78; 3, 131], *strašillo* [18, 104; 3, 131], *žihallo* [3, 131], *divallo* [18, 104], *naprálly* [3, 131], *mollit' sa* [3, 131], *zasalla si* [18, 104], *ukralla* [3, 131], *spravelliví* [3, 131], *pol_lipú* [29, 77—78], *pol_lavicú* [29, 77—78], *hrillo* [3, 291] (primjer *hrillo* kazuje da se ovdje, za razliku od stanja u srpskohrvatskom, *dl* mijenja i iza *r*).

Primjeri iz govora istočnoslovenskih i zapadnoslovenskih jezika pokazuju da se SG ostvaruje pod unutarstemskim uslovima kakvi su u građi utvrđeni i za južnoslovensku grupu. SG je, dakle, šira slovenska inovacija i u unutarlingvističkim okolnostima njenoga nastanka nema bitnih razlika među dijalektima sve tri slovenske grupe.

& 4. Nas posebno interesuje lingvogeografska strana ove slovenske inovacije, prvo, unutar dijalekata zasebnih slovenskih jezika, drugo, za slovenski areal u cjelini. U srpskohrvatskim govorima SG nije raširena pojava. Javlja se na jednom manjem dijelu centralnoga štokavskog terena, i to u ijekavskoštakavskim i ijekavskošćakavskim istočnobosanskim i srednjebosanskim govorima Muslimana (vidi Kartu 1).

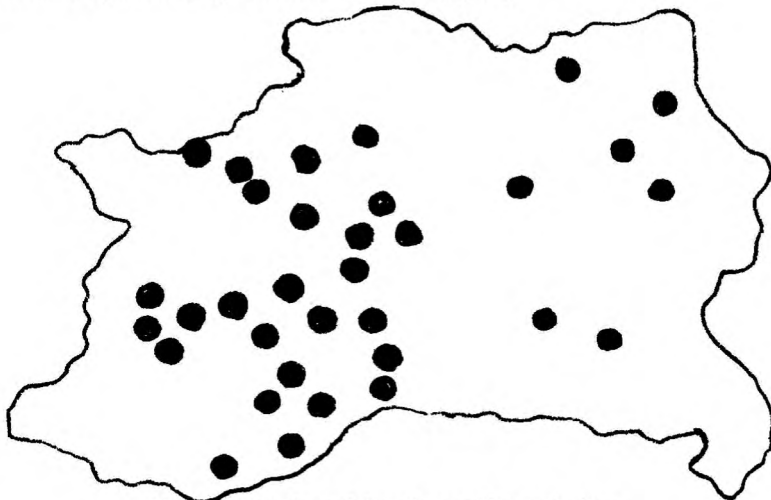
Za pojavu SG, naime, znaju, idući od zapada prema istoku, govor starijih zeničkih Muslimana [1, 35], govor visočkih Muslimana [8, 42], kao i nešto

šire srednjobosanske ijekavskošćakavske zone kreševsko-lepeničkoga kraja [20, 374; 36, 306—307], ijekavskošćakavski govori južno od Krivaje [5, 140], pa i stari sarajevski govor [15, 82 i 88]. Ijekavskoštakavski istočnobosanski govori Muslimana, istočno od Sarajeva do Drine, pa i nešto dublje na njenoj desnoj obali, u donjim tokovima Rzava, Lima i Čehotine, SG imaju kao sistemsku osobinu [14, 323—335]. Ovi govori su u srpskohrvatskom dijalekatskom kompleksu centar SG; kako se udaljava mo od istočnobosanskog ijekavskoštakavskog terena ova osobina u govoru Muslimana slabi, a potom iščezava [21, 190—191; 22, 250]. Ako bacimo pogled na areu SG u srpskohrvatskim govorima (vidi Kartu 1), uočićemo njene sljedeće osobine: 1. area nije velika; zauzima mali prostor u centralnom štokavskom dijelu, 2. njen oblik upućuje na svojstvo kompaktnosti; idući od Drine prema zapadu, javlja se u prostoru do doline Bosne i nešto dublje ka jugozapadu, kao obilježje strukture, čini se, jedino na terenu istočno od Sarajeva. Njenu kompaktnost moguće je ograničiti, dakle, na prostor između gornjih tokova Drine i Bosne. Na drugim stranama štokavskoga dijalekta SG nije zabilježena; nemamo njeno rasipanje po oazama (vidi Kartu 1).

Karta 1: Izoglosa SG u govorima srpskohrvatskog jezika

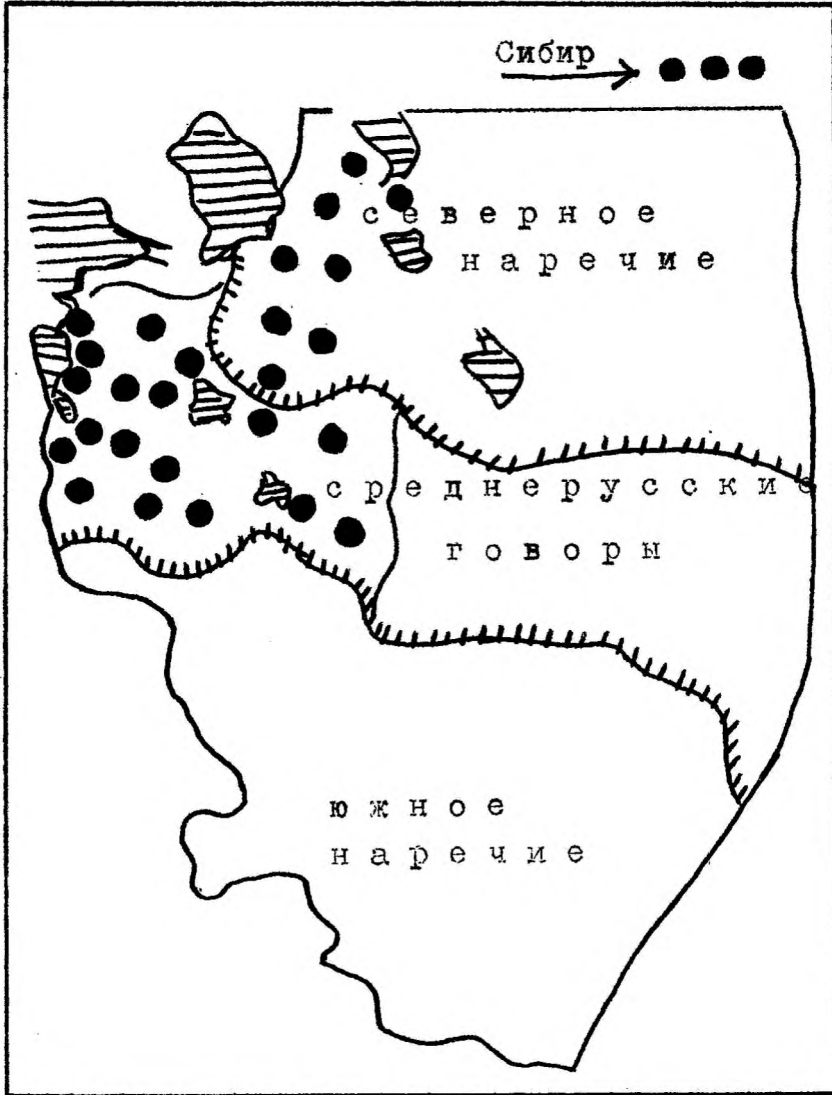
U bugarskim govorima SG je raširenija nego u srpskohrvatskim dijalektima. Prema materijalu bugarskoga atlasa, ona je najraširenija u istočnijim govorima, osobito u sjeveroistočnim [4, 109; 4, 213; 4, 311; 4, 215]. Na zapadu nije nepoznata, ali je rjeđa nego na istoku [4, 311; 4, 215]. Mada jedino za izoglosu SG u govorima srpskohrvatskog jezika imamo preciznija određenja, a za terene drugih slovenskih jezika ona su relativna (zbog ograničene dostupnosti literature npr.), ipak možemo ukazati i na osnovna svojstva area SG u bugarskom i drugim slovenskim jezicima. Area SG u bugarskim govorima pokazuje drugačija svojstva od aree u srpskohrvatskim govorima: 1. zauzima velik dio bugarskoga dijalekatskoga kompleksa (u srpskohrvatskom jeziku zauzima mali dio); 2. oblik aree ukazuje na njenu difuznost — rasturena e nejednakom gustoćom po bugarskom dijalekatskom prostanstvu (u srpskohrvatskom ona je kompaktna). Dodajmo to da se SG javlja i u Besarabiji, bugarskim iseljeničkim govorima u SSSR [2, 38].

Karta 2: Izoglosa SG u bugarskim govorima

U ruskim govorima SG služi i kao diferencijalna izoglosa; njome se sjeverozapadna dijalekatska zona (zajedno sa drugim osobinama) izdvaja u posebnu skupinu [30, 246—249; 31, 249; 38, 124]. Ona se javlja u zapadnom dijelu teritorije sjevernog narječja, u ladoško-tihvinskoj i onješkoj grupi govora, i u zapadnom dijelu srednjeruskih govora [31, 249]. U zapadnom dijelu srednjeruskih govora imaju je novgorodski govori, gdovska grupa zapadnih srednjeruskih okajućih govora [30, 285—288; 39, 8], pskovski govori [30, 288—290; 6, 347—370] i seligersko-torškovski [17, 21; 30, 290]. SG je, dakle odlika i okajućih (novgorodski, gdovski) i akajućih (pskovski, seligersko-torškovski) zapadnih srednjeruskih govora. Prema tome, SG je izoglosa karakteristična za čitavu sjeverozapadnu dijalekatsku zonu ruskoga jezika. Sem toga, istraživači je nalaze i u različitim istočnijim i zapadnijim sibirskim govorima [32, 264 i 350], mada se njeno prisustvo u njima tumači uticajem geminatnog izgovora u sjevernim ruskim govorima evropskoga dijela [32, 350]. Area SG u ruskim govorima pokazuje svojstva: 1. nije velika u od-

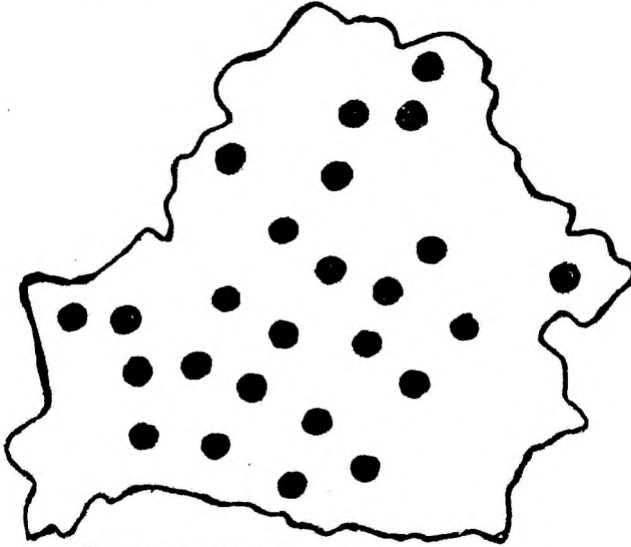
nosu na prostiranje ruskih govora; 2. kompaktna je, ne računajući prisustvo SG u sibirskim govorima. Ta kompaktnost, naime, uslovljava da se i po osobini SG sjeverozapadna dijalekatska zona izdvaja u posebnu skupinu; za izoglosu SG ne znaju ostalih sedam dijalekatskih zona ruskoga jezika (vidi Kartu 3).

Karta 3: Izoglosa SG u ruskim govorima

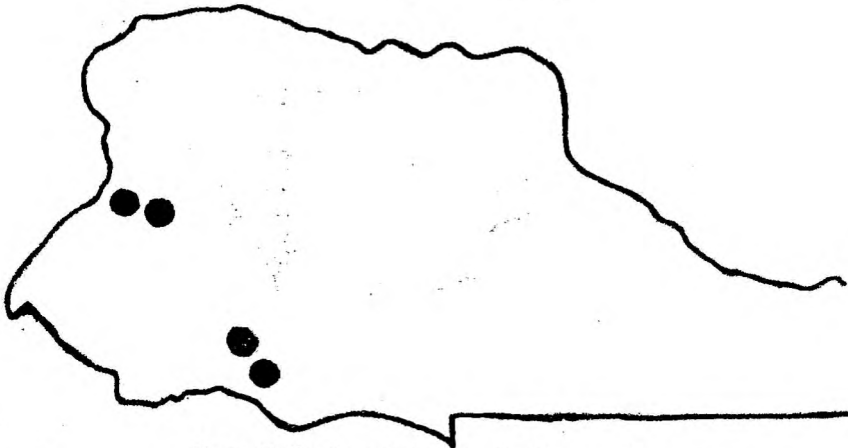
Bjeloruski govori znaju za SG i ona je rasprostranjena, kakav je slučaj i u bugarskim dijalektima, na većem dijelu terena. Prema materijalu bjeloruskog atlasa prisutna je u većem dijelu govora, naročito onih centralnih, a samo na

periferiji slabi i iščezava [7, 478 i 479]. Area u bjeloruskim govorima ima ove osobine: 1. velika je; pokriva veći dio bjeloruskoga kompleksa; 2. kompaktna je; njeno težište je na prostranom centralnom dijelu, dok se prema periferiji gubi, tamo se ne javljajući u vidu oaza (vidi Kartu 4).

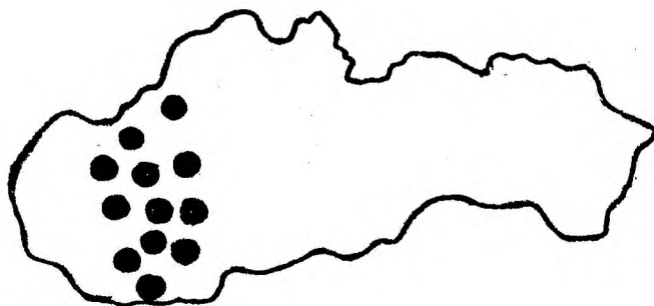
Karta 4: Izoglosa SG u bjeloruskim govorima

Ukrajinski govori znaju za SG, ali ona u njima nije raširena (prema literaturi kojom raspolazemo; nije nam, na žalost, još dostupan nedavno štampan prvi tom ukrajinskoga atlasa). Izoglosa se javlja u govorima turkovskog rajona lvovske oblasti i u zahorskom rajonu zakarpatske oblasti [16, 78 i 79]. Area u ukrajinskim govorima pokazuje svojstva: 1. zauzima mali dio govorâ; 2. difuzna je, pokazuje rasturenost (vidi Kartu 5).

Karta 5: Izoglosa SG u ukrajinskim govorima

U slovačkim govorima, prema materijalu prvoga toma slovačkog atlasa, SG se javlja samo u zapadnoslovačkom narječju; ne na krajnjem zapadu već na dijelu terena bliže srednjeslovačkim govorima [3, 290; 3, 291; 3, 292; 3, 293]. Od zapadnoslovačkih govora SG imaju: donjotrenčjansko narječje [18, 97; 29, 78], povaško (pještansko) narječje [18, 98], podjavorinsko [18, 98], zatim trnavsko [18, 100], pa hlohovsko [18, 104], nitranjsko [18, 104], donje-nitranjsko (šurjansko) narječje [18, 105] i topličansko narječje [18, 103]. Izoglosa SG i ovdje, kakav je slučaj u ruskim govorima, služi kao diferencijalna osobina, unutar zapadnoslovačkog narječja [18, 93]. Area pokazuje osobine: 1. zauzima manji dio slovačkoga prostora; 2. kompaktna je; javlja se samo u zapadnoslovačkim govorima bliže srednjem dijelu Slovačke, a među govorima koji znaju za izoglosu SG postoji teritorijalna vezanost (vidi Kartu 6).

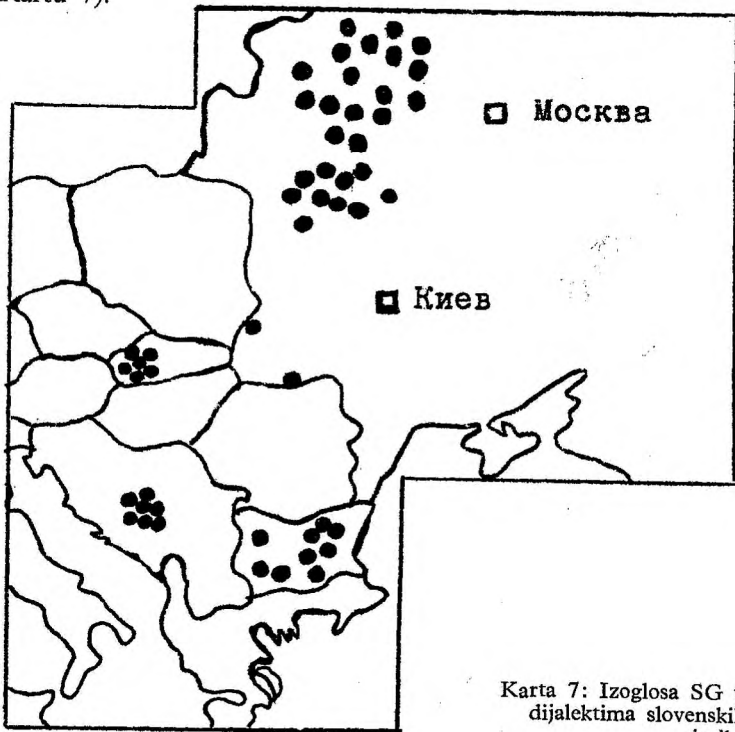
Karta 6: Izoglosa SG u slovačkim govorima

Kad se uporede svojstva area SG u dijalektima različitih slovenskih jezika, dolazi se do zaključka da je najčešći slučaj malih i kompaktnih area, slučaj MK (srpskohrvatski, ruski, slovački), a da tek potom, kao rjeđe, dolaze kombinacije velikih i difuznih area, slučaj VD (bugarski), velikih i kompaktnih, slučaj VK (bjeloruski) i malih i difuznih, slučaj MD (ukrajinski). Ta svojstva tabelarno predstavljena izgledaju ovako:

Jezici	Osobine area SG u slovenskim govorima			
	velika	mala	kompaktna	difuzna
srpskohrvatski		+	+	
bugarski	+			+
ruski		+	+	
bjeloruski	+		+	
ukrajinski	+			+
slovački		+	+	

I iz Tabele je vidljivo da se najčešća kombinacija (kombinacija MK = male i kompaktne aree) javlja u dijalektima sve tri skupine slovenskih jezika; južnoslovenskoj (srpskohrvatski), istočnoslovenskoj (ruski), zapadnoslovenskoj (slovački).

Lingvogeografsko proučavanje SG navodi nas na zaključak da je to slovenska izoglosa koja se zatiče u dijalektima različitih slovenskih jezika sve tri jezičke grupe, na različitim dijelovima slovenskoga kompleksa. Aree SG u ovim dijalektima imaju različita svojstva i to je, s obzirom na osnovne zakonitosti teritorijalnoga diferenciranja, normalna pojava organski uslovljena. Area SG na slovenskom terenu kao cjelini ima, pak, sljedeće odlike: 1. ne zahvata velik dio slovenskog terena, mada se njena rasprostranjenost ne može zanemariti; 2. area pokazuje difuznost; pojava se razvila na različitim dijelovima terena među kojima nema vidnijega teritorijalnoga dodira. Takav kontinuitet postoji samo na sjeveroistočnom dijelu, gdje se izoglosa u bjeloruskim govorima produžava na sjeverozapadnu zonu ruskih govora (vidi Kartu 7). Oblik aree, dakle, mogao bi da služi dokazom da se ne radi o originalnoj dijalekatskoj crti, oivičenoj samo na jedno područje, nastaloj u posebnim unutarlingvističkim ili vanlingvističkim prilikama, već da je u pitanju ostvarenje jezičke izmjene sa visokim stepenom vjerovatnoće [12, 96]. Ona se u dijalekatskim sistemima javlja kao rezultat unutarlingvističkoga rješenja, realizujući se u lingvogeografskoj formi manjih ili većih oaza organskoga porijekla (vidi Kartu 7).

Karta 7: Izoglosa SG u dijalektima slovenskih jezika

Nikakve migracione ili neke druge vanlingvističke prilike, po našem mišljenju, nisu ostavile ovakvu rasturenost SG u slovenskim dijalektima već se to moglo dogoditi jedino ostvarenjem vjerovatnoće da će do glasovne izmjene u dijalektima doći. U strukturno i prostorno veoma udaljenim govorima grupe *dn, dn', dl* javljaju se pod istim uslovima u sistemu i jednako se u njima mijenjaju. Teritorijalni raspored organskoga dijalekatskog rješenja je, kao uvijek prisutna vjerovatnoća, slučajan i baš karakter takve slučajnosti upućuje na unutarlingvističku uslovljenost pojave. Gdje će se, uostalom i kada, jedna jezička vjerovatnoća ostvariti ovisi od unutrašnjih rješenja, a samo tempo i domet njenoga širenja van žarišta zavisi od vanlingvističkih faktora; karaktera grupe, prostora komunikacije unutar nje i sl.

& 5. Jedna posebna okolnost uticala je na to da se SG u bosanskim govorima u srpskohrvatskoj dijalektologiji dovede u vezu sa faktorom međujezičkih kontakata. Naime, izoglosa je u govorima srpskohrvatskog jezika konfesiono-nacionalno ograničena; za nju znaju bosanski govori Muslimana, a samo rijetko je od njih primaju bosanski govori Srba i Hrvata. Jedino u govoru Muslimana ona je sistemska osobina. Prof. Vuković je u svome tumačenju u prvi plan stavio faktor međujezičkih kontakata i njegov fenomen povezoao upravo sa ovom pojavom. Pojačanje nazalizacije poslije gubljenja dentala on smatra promjenom nastalom u muslimanskim govorima „pod uticajem opšte pojave geminatnih sonantnih glasovnih oblika u religioznim izrazima i religioznim obredima uopšte“ [35, 53]. U svom radu o međujezičkim kontaktima [37] prof. Vuković kaže: „Slušajući iz Kurana, još od ranog detinjstva, sonantne geminacije (i bez razumevanja značenja reči, osim u najobičnijim rečima kao *ā'lāh, ʾlādž* i sl.), muslimani su uproščavanje svojih kombinacija *dn, dn'* sveli na izgovorni oblik blizak njihovom uhu „n, n'“ [37, 161], zaključujući da se u tome „očituje jedan sasvim poseban refleks međujezičkih dodira — putem religiozno obrednih manifestacija — fonetska pojava retka da se na ovaj način fiksira kao posledica uticaja jednog jezika na drugi bez uslova bilingvizma i bez *običnog* uticaja pisane i govorne reči stranog jezika na narodni izgovor u drugom jeziku“ [37, 162]. Osnovni elementi argumentacije prof. Vukovića bili bi sljedeći. Prvo, pojava se javlja samo u muslimanskim govorima [37, 161]. Drugo, izgovor imena *Muhàmmmed* (svetac) i *Muhàmed* (muslimansko ime); prvi se oblik javlja sa geminacijom, drugi bez nje, što svjedoči o činjenici emocionalnoga vezivanja za značenje primarnih riječi, koje je, dakle, moglo postojati i pri uspostavljanju SG [37, 161]. I sam prof. Vuković, međutim, postavlja neka pitanja, koja u sebi nose elemente protuargumentacije njegovom mišljenju: 1. da li je ova pojava mogla biti karakteristična „za područja sa izrazitijom verskom obukom (gušća mreža mekteba i sl.)“ [37, 162]; 2. zašto je ona poznata muslimanskim bosanskim, a nepoznata muslimanskim hercegovačkim govorima [37, 162]; 3. zbog čega je izrazitija u kompaktnim seoskim zonama nego u varoškim sredinama [37, 162]. Naime, vrlo je teško povjerovati u to da je, recimo, teren istočne i jugoistočne Bosne imao najgušću mrežu muslimanskih vjerskih škola, u odnosu na druga područja naseljena muslimanskim stanovništvom. Dalje, u vezi sa pitanjem zašto ovu pojavu ne poznaju hercegovački muslimanski govori, valja reći: ni zapadnobosanski ikavskošćakavski govori Muslimana nemaju SG [22, 250],

kao ni govori hercegovačkih Muslimana. Za nju znaju jedni, a ne znaju drugi govori, no i jedni i drugi (bosanski i hercegovački muslimanski) mogli su primati približno isti uticaj orijentalnog jezičkog elementa. SG, dakle, i na mikro-arealu nastaje ne kao rezultat vanjskih jezičkih uticaja već kao unutar-sistemska mogućnost koja se na jednom terenu *ostvaruje*, a na drugom jednostavno — *ne ostvaruje*. Tako je, kako smo vidjeli, i na slovenskom arealu. Napokon, kada bi se ovdje sa većom vjerovatnoćom radilo o uticaju orijentalnoga tipa geminacije, onda bismo očekivali da SG bude izrazitija u govorima čaršija (gdje se orijentalna kultura morala znatno jače osjećati), manje na terenu, a situacija je upravo obratna. U tom smislu npr. jedna Žepa [35], kompaktna muslimanska zona, sa sačuvanim elementima izvorne narodne kulture, decenijama gotovo odsječena od rogatičke i višegradske čaršije, ima SG kao strukturnu osobinu [35, 52; 14, 323—328].

Na pitanje otkuda taj fenomen da se samo u govorima srpskohrvatskog jezika SG javlja kao diferencijalna u konfesionom-nacionalnom odnosu, odgovor i nije teško dati. Konfesiono-nacionalna heterogenost srpskohrvatskog terena i inače je poznata specifičnost u slovenskom arealu. Jedna jezička promjena ostvaruje se prvo unutar uske govorne grupe, a onda se postepeno širi, različitim tempom i dometom. Kad inovacija iz govora jedne konfesije-nacije ne prodire u jezički sistem druge konfesije-nacije, mada se sa njom živi i skupa i u najneposrednijem susjedstvu, ne mora značiti da je inovacija nastala podsticajem svana. SG se začela unutar jedne konfesije-nacije (Muslimani) i ostala je, kao sistemska odlika, unutar nje.

& 6. SG nije jedina osobina u govoru bosanskih Muslimana koja se u srpskohrvatskoj dijalektologiji dovodi u vezu sa uticajem sistema turskog ili arapskog jezika. Jednom markantnom fonetsko-fonološkom osobinom govori Muslimana Bosne, Hercegovine i Sandžaka čine posebnost. Radi se o čuvanju foneme *h* u sistemu, pojavi koja se, po svemu sudeći s pravom, dovodi u vezu sa uticajem frekvencije foneme *h* u orijentalnim jezicima [37, 159 i 160; 9, 161; 11, 173; 10, 139; 13, 78; 22, 240; 21, 77, 77—79; 23; 24; 25; 26; 27, 328; 28, 137], mada ima i drugačijih mišljenja [33]. Izoglosa izgovora *h* zahvata sve muslimanske govore, i ikavske i ijekavske, i šćakavske i štakavske, i arhaične i progresivne. Isti slučaj je i sa izgovorom foneme *f*, s razlikom što se tu ne radi o konzerviranju zatečenoga stanja već o prisustvu glasa koji se posredstvom posuđene leksike orijentalnoga porijekla ustaljuje u sistemu [37, 160].

& 7. Pojava nerazlikovanja afrikatskih parova u govoru Muslimana (pored još nekoliko sitnijih osobina) također se dovodi u vezu sa uticajem orijentalnih jezika [37, 162-164; 9, 161; 10, 139; 11, 174—175; 13, 78—79]. Izoglosa nerazlikovanja afrikatskih parova u govoru Muslimana zahtijeva i sama preispitivanje ovakvoga tumačenja. Ako izoglose izgovora *h* i *f* pokazuju punu obuhvatnost i kompaktnost kod Muslimana, takva situacija nije sa izgovorom *ć*, *đ* mjesto *č*, *đž*, kako, uostalom nije ni sa SG, mada je area SG znatno manja od aree izgovora jednoga para umjesto dva. Samo dio muslimanskih govora ima izjednačavanje u korist jednoga para (*ćdek*, *đamija*), dok drugi dio ne zna za tu izoglosu. U svojoj monografiji o zapadnobosanskim ikavskošćakavskim

govorima prof. Peco, na osnovu literature i svojih istraživanja, precizira ove dvije izoglose u govoru Muslimana [22, 167—177]. Razmatranje prof. Pece o izoglosama izgovora afrikata (u kojem i sam autor ne prihvata izvjesnost vanlingvističkog uticaja u ovoj osobini, 22, 185—186) omogućava nam da na karti uočimo svojstva dviju izoglosa kao i odnose među tim svojstvima (vidi kartu 8). Tako stavljamo u odnos svojstvo aree prema prirodi i porijeklu pojave, kako smo to učinili i sa SG (vidi Kartu 8).

- = čđek, đámija (jedan par)
- = čđek, žámija (dva para)

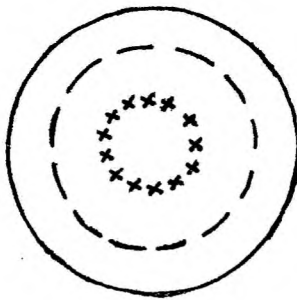
Karta 8: Izoglose izgovora afrikatskih parova u govorima Muslimana

Izoglosa jednoga afrikatskog para (*čđek, đámija*) najgušće je smještena, kako konstatuje i prof. Peco [22, 177], u srednjem dijelu Bosne, na liniji Zenica — Travnik — Gornji Vakuf — Sarajevo, a idući prema istoku i zapadu, odnosno jugoistoku i sjeverozapadu, ona se proređuje. Zapravo, na krajnjem zapadu i krajnjem istoku odnosno jugoistoku, dokle dopiru govori Muslimana, ta osobina duboko ne zalazi. Istočna Hercegovina i zapadna Bosna su dva šira i kompaktnija područja na kojima je najgušćom mrežom raspoređena izoglosa

dvaju afrikatskih parova (*čdek, žamija*), dok se na ostalim zonama izoglose kombinuju; nisu rijetke ni oaze jedne u širem okruženju druge i obratno. Za izoglosu jednoga para karakteristično je da je ona rasturena po različitim dijelovima terena, više na zapadu nego na istoku, a njena difuznost jedino u centralnoj Bosni donekle biva poremećena. Izoglosa dvaju parova također je rasturena po različitim dijelovima, ali je, suprotno od prve, gušća na istoku nego na zapadu. Izoglosa jednog afrikatskog para, dakle, zauzima samo dio terena muslimanskih govora, a njena difuznost upućivala bi nas na karakter pojave kakav na slovenskom terenu utvrđujemo za SG.

Izoglose SG i nerazlikovanja afrikatskih parova u govorima Muslimana pokazuju nejednaka svojstva, kompaktnost aree SG suprotstavljena je difuznosti aree nerazlikovanja afrikatskih parova. Kompaktnost, pak, izoglose izgovora *h* i *f* drugačija je od kompaktnosti u arei SG; veličina aree je takva da zahvata sve govore Muslimana. Dakle, puna obuhvatnost (maksimalna moguća veličina) i kompaktnost obilježja su samo izoglose izgovora *h* i *f*, dok druge dvije izoglose nemaju takva svojstva, mada se i njih dvije među sobom razlikuju.

& 8. Ako zađemo u strukturu teritorijalne diferencijacije među trima razmotrenim izoglosama, čije se porijeklo dovodi u vezu sa faktorom međujezičkih kontakata, ona će nam se predstaviti u obliku krugova nejednake veličine:

Najveći krug (---) pokazuje puno širenje osobine uslovljene impulsom iz drugoga jezika, koja se u jeziku-primaocu rasprostrla do samih dijalekatskih granica unutar konfesije-nacije. Posredstvom velikoga broja turcizama govori Muslimana uopštavaju, za razliku od dijalekatske tendencije njihovoga gubljenja, izgovor fonema *h* i *f*, što se moglo ostvariti uz čvrstu leksičku potporu koja je dolazila od jezika-davaoca. Ta potpora se odvijala intenzivnim primanjem riječi orijentalnoga porijekla koje imaju foneme *h* i *f*, svojom visokom frekvencijom podržavajući i čuvanje (fonema *h*) ili ustaljivanje (fonema *f*) u vlastitom jezičkom sistemu, van primljene leksike. Zašto izoglosa izgovora ovih glasova u govoru Muslimana ima svoj puni domašaj, a zašto toga nema kod nerazlikovanja afrikatskih parova, a još manje kod SG? Eventualno pomišljanje na to da se izoglose SG i nerazlikovanja afrikatskih parova nisu znat-

nije širile zbog slabije leksičke potpore iz jezika-davaoca nego u slučaju *h i f* ne bi bilo lako objasniti. Arapski jezik je prepun geminata (Kur'an), a jedan afrikatski par je sistemski osobina turskoga jezika. Sve tri osobine, dakle, u sistemu su jezika-davaoca, a samo jedna od njih utiče na sistem jezika-primaoca, na način koji zahvata govore čitave jezičke grupe sa kojom se bilo u intenzivnijem kontaktu. Posebno je pitanje, međutim, kako se u lingvo-geografskom smislu ponaša inovacija, a kako arhaizam, i kakve posljedice na teritorijalno diferenciranje ostavljaju međujezički kontakti na inovacije, a kakve na arhaizme. Nama se iz predočenih area nameće odgovor da u slučaju pune teritorijalne obuhvatnosti, kakva je kod *h i f*, imamo odslin uticaja svana, iz drugoga jezika kao kulturnoistorijske kategorije, i to uticaja na *zatečenu* pojavu, na njeno čuvanje, suprotno unutarlingvističkoj tendenciji njenoga gubljenja. Nastale u sistemu govora Muslimana, druge dvije pojave ne prelaze znatnije svoju konfesionu-nacionalnu maticu, ali je svu ni u blizu ne zahvataju, zbog inače ograničenih domašaja organski nastalih jezičkih izmjena u dijalektu. Pojava izazvana podsticajem izvana, iz sistema drugoga, nesrodnoga jezika, u rezultatu dugotrajnoga kontakta, ne širi se po zakonitostima organskih tendencija, sa ograničenim domašajima. Kao ostvarenje vanlingvističke naravi, uz čvrstu leksičku potporu, ona zahvata čitav prostor (p)ostajući i sistemski osobina, tvoreći areu punoga domašaja i kompaktnosti, kakav je slučaj sa izoglosom izgovora *h i f* u govorima Muslimana.

Srednji krug (—) predstavlja izoglosu nerazlikovanja afrikatskih parova, čija je rasprostranjenost šira od aree SG, ali znatno uža od aree izgovora *h i f*. Smanjenje broja afrikatskih parova, uslovljeno unutar sistemskim rješenjima u centralnim štokavskim govorima [22, 177—186], ostvarilo se u jednom dijelu govora Muslimana, govora među kojima ne postoji vidnija teritorijalna povezanost. Dobar dio govora Muslimana, međutim, ostao je nezahvaćen tom osobinom; u sistemu ima oba afrikatska para. Prema takvom rasporedu izoglosa, najprije bi se radilo o unutar-dijalekatskim rješenjima u diferenciranju unutar jedne konfesione-nacionalne grupe dijalekatski u stvari heterogene, u čijim govorima jedna osobina ima samo ograničen domašaj.

Najuži krug (+++) predstavlja areu SG, koju smo u ovom radu pratili na slovenskom prostoru, zatičući je i na centralnom dijelu štokavskog dijalekta. Na jednom dijelu srpskohrvatskoga terena ostvarila se jezička mogućnost izmjene *dn > nn*, *dn' > n'n'*, *dl > ll*, neovisno od istoga ostvarenja u različitim dijalektima slovenskoga areala. Pošto se ta vjerovatnoća realizovala u govoru Muslimana, ona kao inovacija znatnije nije prešla okvire matične konfesije-nacije, ali nije zahvatila čak ni njen veći dio. Pojava je morala nastati u jednom prostornom žarištu, a onda se iz njega širiti, sa (vanlingvističkom) neizvjesnošću do kojih granica će širenje ići. Ovakva SG ne ide skupa sa jednom drugom vrstom sonantne geminacije, onom tipa *Allāh*, *Muhāmmad*, *Ĵennet* i sl. Geminacija tipa *Allāh* uspostavlja se obaveznim posredstvom lekseme koja se prima iz jezika-davaoca i skupa s tom leksemom ulazi u izgovorni inventar. U govoru Muslimana, tamo gdje nema SG, javlja se geminativni izgovor tipa *Allāh*. Takva geminacija nije sistemski jer se artikuliše samo u riječima orijentalnoga porijekla; ona nije prodrla u strukturu jezika-primaoca. Da nije leksičkoga posrednika, potreba za ovakvim

izgovorom ne bi postojala, jer je on unutar sistemsko rješenje drugoga jezika. SG je, pak, sistemsko rješenje unutar štokavskih govora. Da se začela u govoru druge konfesije-nacije, inovacija bi se zadržala uglavnom u granicama njenih govornika, kako se i dogodilo u govorima Muslimana, a njeno teritorijalno dosezanje zavisilo bi od vanlingvističkih faktora mogućnosti komunikacije unutar govorne grupe.

Sarajevo

Dževad A. Jahić

LITERATURA*

1. Arnaut, Muhamed: *Stari zenički govor*, magistarski rad u rukopisu, Filološki fakultet, Beograd 1980.
2. *Атлас босанских говора в СССР*. Вступительные статьи, комментарии к картам, Москва 1958, str. 83.
3. *Atlas slovenského jazyka I*. Vokalizmus i konsonantizmus. Časť druhá. Úvod-Komentáre-Materiály, Bratislava 1968, str. 199.
4. *Български диалектен атлас I—IV*, София 1964—1981.
5. Brozović, Dalibor: *O problemu ijekavskoštakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, Hrvatski dijalektološki zbornik knjiga 2, JAZU, Zagreb 1966, str. 119—208.
6. Чернишев, В. И.: *Псковское наречие*, Избранные труды том 2, Москва 1970.
7. *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы I—II*, Мінск 1963.
8. Hebib-Valjevac, Naila: *Govor visočkih Muslimana*, magistarski rad u rukopisu, Filozofski fakultet, Sarajevo 1979.
9. Ivić, Pavle: *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung*. Erster Band: Allgemeines ind die štokavische Dialektgruppe, 's-Gravenhage 1958, str. 325.
10. Ivić, Pavle: *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*, Novi Sad 1956, str. 215.
11. Ivić, Pavle: *Dva glavna pravca razvoja konsonantizma u srpskohrvatskom jeziku*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu knjiga II, Novi Sad 1957, str. 159—183.
12. Ivić, Pavle: *Osnovni aspekti strukture dijalekatske diferencijacije*, Манедонски јазик год. XI—XII, кн. 1—2, Скопје 1960/61, str. 81—103.
13. Ivić, Pavle: *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd 1971, str. 327.
14. Jahić, Dževad A.: *Ijekavskoštakavski govori istočne i jugoistočne Bosne*, doktorska disertacija u rukopisu, Filološki fakultet, Beograd 1981, str. 630.
15. Jahić, Dževad A., Tošović, Branko Đ.: *Redukcija i asimilaciona geminacija grupe dn u ijekavskoštakavskim govorima istočne Bosne i u pskovskim srednjoruskim govorima (kontrastivna analiza)*, Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti 13, Banja Luka 1980, str. 77—94.
16. Калынынь, Л. Э.: *Некоторые закономерности изменений в консонантных сочетаниях, содержащих сонорный, в славянских диалектах*, Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования 1975, Москва 1977, str. 75—104.

* Svaki rad označen je svojim brojem, koji se u tekstu daje među uglastim zagradama. Drugi broj u zagradi, odvojen zarezom, označava stranu citiranoga rada.

17. Мальцев, М. Д., Филин Ф.: *Лингвистический атлас района озера Селигер*, Москва—Ленинград 1949, стр. 30 + 45 карата.
18. Palkovič, Konstantín: *Slovenské nárečia. Priručka pre terénny výskum*, Bratislava 1981, str. 142.
19. Панов, М. В.: *Русская фонетика*, Москва 1967.
20. Pavešić, Slavko: *O narodnom govoru u Lepenici u Bosni*, Ljetopis JAZU 64, Zagreb 1960, str. 362—393.
21. Peco, Asim: *Govor istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik XIV, separat I, Beograd 1964, str. 200.
22. Peco, Asim: *Ikauskočakavski govori zapadne Bosne (I dio: Uvod i Fonetika)*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik knjiga I, Sarajevo 1975, str. 7—260.
23. Peco, Asim: *Ishitrenost ili jezička fakta*, Odjek 4, Sarajevo 15—28. februar 1971, str. 4 i 5.
24. Peco, Asim: *Jedan aktuelan problem naše fonetike (izgovor i pisanje foneme h)*, Naš jezik, n.s. knjiga XVIII, sv. 4—5, Beograd 1971, str. 201—219.
25. Peco, Asim: *Još o problemima vezanim za fonemu h*, Odjek 12, Sarajevo 15—30. juna 1971, str. 10.
26. Peco, Asim: *Nijedan podatak nije osporen*, Odjek 11, Sarajevo 1—15. juna 1971, str. 7.
27. Peco, Asim: *Strani uticaji na fonetiku srpskohrvatskog jezika*, Anali Filološkog fakulteta knjiga VI, Beograd 1966, str. 321—330.
28. Peco, Asim: *Uticaj turskog jezika na fonetiku štokavskih govora*, Naš jezik, n.s. knjiga XVI, sv. 3, Beograd 1967, str. 127—145.
29. Ripka, Ivor: *Dolnotrečianske nárečia*, Bratislava 1975, str. 276.
30. *Русская диалектология*, под редакцией Р. И. Аванесова и В. Г. Орловой, Москва 1964, стр. 306.
31. *Русская диалектология*, под редакцией П. С. Кузнецова, Москва 1973, стр. 279.
32. Селищев, А. М.: *Избранные труды*, Москва 1968.
33. Smailović, Ismet: *Triput mjeri, jedanput sijeci*, Odjek 9, Sarajevo 1—15. maja 1971, str. 10.
34. Стойков, Стойко: *Български народните говори*, София 1964.
35. Vuković, Jovan: *Govorne osobine [Žepa]*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija n.s. sveska XIX, Sarajevo 1964, str. 45—62.
36. Vuković, Jovan: *Kreševsko-lepenički govor*, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja knjiga III, Sarajevo 1963, str. 287—311.
37. Vuković, Jovan: *Refleksi međujezičkih dodira u fonetskim osobinama bosanskohercegovačkih govora*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Radovi XX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka knjiga 7, Sarajevo 1963, str. 157—172.
38. Захарова, К. Ф., Орлова, В. Г.: *Диалектное членение русского языка*, Москва 1970, стр. 166.
39. Жуковская, Э. В.: *О типе говоров к югу от Гдова*, у knjizi *Псковские говоры I*, Труды первой псковской диалектологической конференции 1960 года, Псков 1962, стр. 5—21.

Резюме

Джевад А. Јаич

ИЗОГЛОССА И ФАКТОР МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ

Ареальные исследования славянской территории в целом являются в настоящее время одной из главных проблем в славяноведении. Работа на лингвистических атласах и изучение ареала на основании материала атласов вносят много нового в объяснения происхождения и характера самых различных явлений. Лингвогеография, т.е. ареальная лингвистика (не воспринимаемая синонимически) делает большой вклад в лингвистические теории.

В этой работе разбирается вопрос соотношения свойств изоглоссы (т.е. ареи) сонантной геминации $dn > m$, $dn' > n'n'$, $dl > ll$ в диалектах славянских языков и происхождения этого явления. В говорах серб-хорватского языка она характерна для некоторых из центральных штокавских говоров, главным образом иекавских, и то для говоров мусульманского населения. Принимая это во внимание (как и тот факт, что это явление редко встречается в говорах сербов и хорватов) в литературе это связывается с фактором межъязыкового контакта, с влиянием геминации из арабского языка на возникновение и развитие этого явления. Наш анализ свойств ареала такой геминации на широкой славянской территории наводит на мысль, что речь тут идет о внутриязыковой (внутридиалектной) вероятности, которая в различное время и в различных частях славянской территории реализовывалась. Это явление, по принципам этой внутриязыковой „случайности“ реализовывалась как что-то новое именно в говорах мусульман на центральной штокавской территории, в виде оазиса внутри конфессионально-национальной группировки (не охватив все говоры мусульман).

Из нашего исследования следует, что свойства ареала могут быть более достоверными аргументами при объяснении происхождения и характера явления и могут вносить в современные и прежние объяснения новые, важные коррекции